

RİVAYET
(الرواية)

Hadisi kaynağına isnat ederek nakletmek anlamında terim.

Sözlükte “sulamak, su başına gidip kana kana su içmek; nakletmek” mânalarınındaki rivâyet kelimesi terim olarak “hadisi vb. haberleri senediyle nakletmek, onları söyleyene veya yapana isnat etmek” anlamında kullanılır. Her rivayeti kendinden öncekilerden nakleden bir şeyh (hoca, mer-vî anı) ve o şeyhten bu rivayeti alıp nakleden bir râvi bulunur. Hocanın bir rivayeti râviye aktardığını ifade etmek için genellikle “ravâ lehû” (ona rivayet etti), râvinin hocadan rivayette bulunduğunu belirtmek için de “ravâ anhû” (ondan rivayette bulundu) tabirleri kullanılır (bk. RÂVİ). Rivayetin şeyhten alınıp öğrenilmesine haml veya tahammül, başkalarına öğretilmesine nakl veya edâ denir.

Rivayet kelimesi Câhiliye devrinde şiir nakli için kullanılırken İslâmîyet’ten sonra hadis ve sünnetin nakli için de kullanılır olmuştur. Câhiliye döneminde her şairin, şiirlerini ezberleyip başkalarına aktaran râvi veya râvileri olduğu gibi Arap şiiri hakkında mutlak otorite sayılan ve “râviye” adı verilen büyük râviler de bulunuyordu. Emevî devrinin sonlarından itibaren ayrıca lugat malzemesinin nakli için kullanılan rivayet kelimesi modern Arap edebiyatında “roman” anlamını da ifade etmektedir. Hz. Peygamber’in hayatında rivayet genelde sahâbenin ondan duyduklarını nakletmesi, ondan duymadıklarını da birbirinden öğrenip aktarması şeklinde olmuştur. Hicretten sonra Mescid-i Nebevî’de hadis ve ilim müzakereleri şeklinde başlayan rivayet işi, Hudeybiye Antlaşması’nın ardından Resûl-i Ekrem’in Arap yarımadasında yaşayan kabile reislerine ve yarımada dışındaki devlet yöneticilerine gönderdiği İslâm davetçileriyle sistemleşmeye başlamıştır. Aynı şekilde dışarıdan Medine’ye gelen kişilere ve heyetlere özellikle Suffe ashâbının Resûl-i Ekrem’den öğrendiklerini aktarması ve onların kabilelerine döndüklerinde bunları kendi halklarına öğretmesi bu dönemdeki rivayet faaliyeti açısından önem taşımaktadır.

Hz. Peygamber’in vefatından sonra as-hap hadis rivayetinde yanlışa düşmemek için mümkün olduğunca az rivayette bulunmayı, rivayetleri kabul ederken şahit istemeyi, gerekirse yemin ettirmeyi ve lafızla rivayete önem vermeyi prensip edinmiştir. Hadisler bir taraftan sahâbeden

sonra gelen tâbiîn nesline aktarılrken diğer taraftan bazı sahâbi ve tâbiiler hadisleri yazmaya başlamış, böylece rivayetlerin derlendiği sahîfeler ortaya çıkmıştır. Sahâbenin elindeki yazılı rivayetler ve sözlü olarak nakledilen hadisler tâbiîn âlimlerine intikal etmiş, I. yüzyılın sonlarında (VIII. yüzyılın başları) Halife Ömer b. Abdülâzîz’in tâlimatıyla Zührî tarafından yazılı ve sözlü malzemeye dayanılarak derleme faaliyeti girilmiştir. Zührî’yi örnek alan II. (VIII.) yüzyılın birçok âlimi de hadis rivayet etme yanında rivayet ettiği hadisleri toplamaya ve tasnif etmeye başlamıştır. Mekke’de İbn Cüreyc; Medine’de İbn İshak ve Mâlik b. Enes; Basra’da Saîd b. Ebû Arûbe, Rebî’ b. Subeyh ve Hammâd b. Seleme; Kûfe’de Süfyân es-Sevrî; Dimaşk’ta Evzâî; Vâsıt’ta Hüseyim b. Beşîr ve Şu’be b. Haccâc; Horasan’da Abdullah b. Mübârek; Yemen’de Ma’mur b. Râşid; Rey’de Cerîr b. Abdülhamîd ve Mısır’da İbn Vehb derleme faaliyetinin öncüleridir. Başlangıçta bir usul gözetilmeden sahîfe ve cüzler halinde derlenen rivayetler daha sonra tasnif edilmeye başlanmış, konu ve râvi esasına dayanan iki tasnif türü ortaya çıkmıştır. Konularına göre tasnif edilen ilk hadis kitapları Ma’mur b. Râşid’in *el-Câmi’i* ve Mâlik’in *el-Muvattâ’i* gibi eserlerdir. Bunları kitap ve bab esasına göre tasnif edilen *Kütüb-i Sitte* vb. eserler takip etmiştir.

Bir rivayetin makbul ve muteber sayılması için sened ve metin açısından bazı şartları taşıması gerekir. Senedinin muttasıl, râvilerinin adâlet ve zabt sahibi olması, sika râvilerin rivayetine muhalif bulunmaması ve derin araştırmalarla tesbit edilebilen illetleri taşımaması şeklinde özetlenebilecek bu şartlar yanında rivayet muhaddislerce belirlenen hadis nakletme yollarından biriyle alınmış olmalıdır. Bu yollar semâ (râvinin hadisi hocadan işitmek suretiyle alması), kıraat (râvinin hocanın rivayet hakkına sahip olduğu bir kitabı onun karşısında okuması), icâzet (hocanın rivayet hakkına sahip olduğu hadisleri râvinin rivayet etmesine izin vermesi), münâvele (hocanın rivayet kitabını râviye elden vermesi), mükâtebe (hocanın kitabını yazıp râviye göndermesi), ilâm (hocanın bir hadis kitabını rivayet hakkına sahip olduğunu râviye bildirmesi), vasiyet (seyahate çıkan veya ölmek üzere olan hocanın hadis kitabını râviye bırakması), vicâde (râvinin, yazısını tanıdığı bir hocanın el yazısıyla yazılmış hadis kitabını veya hocanın rivayet hakkına sahip olduğunu bildiği bir kitabı elde etmesi) olmak

üzere sekiz çeşittir. Her rivayet türünde râvinin hadisi hocadan hangi rivayet yoluyla aldığını gösteren özel lafızlar kullanılmaktadır. Bu lafızların en çok kullanılanları şunlardır: “Haddesenâ” (bize tahdis etti), “ahberenâ, enbeenâ” (bize haber verdi), “semi’tü” (ben işittim), “kara’tü” (ben okudum), “kâle” (dedi). Rivayet lafızlarının yetmiş civarında olduğu belirtilmektedir (Çakan, s. 60-63; ayrıca bk. EDÂ).

Hadis rivayetinin sağlam bir şekilde yapılmasını temin etmek ve rivayet esnasında hataları önlemek amacıyla hadis âlimleri “sıfâtü rivâyeti’l-hadîs” (şürûtü’r-rivâye) adını verdikleri bazı şartlar ileri sürmüşlerdir. Bir kısım muhaddislerin çok katı, bir kısmının esnek davrandığı, kişiden kişiye değişebilen bu şartlar şöylece özetlenebilir: 1. Rivayetle meşgul olan râvi kitabını doğru ve düzgün bir şekilde yazmalı ve aslı ile mukabele etmeli, ezberden rivayet ediyorsa asıl nüshası her zaman yanında bulunmalıdır. 2. Doğuştan gözleri görme-yen râvi hadislerini güvenilir bir kâtime yazdırıp kendisine okunduktan sonra rivayet etmelidir. 3. Rivayet esnasında ezberiyile kitabı arasında farklılık görülen râvi kitâbından ezberleyip rivayette bulunan biri ise kitabını, güvenilir bir muhaddisin ağzından duyarak rivayet ediyorsa ezberini esas almalıdır. 4. Kitabındaki hadisi hocasından duyduğunu hatırlamayan râvinin o hadisi rivayet etmesi birçok âlime göre câiz değildir. 5. Râvi, hadisin lafızlarını ve lafızlarla kastedilen mânayı iyi bilen bir kişi değilse mânâ ile rivayetle bulunmamalı, hadisleri duyduğu şekilde rivayet etmelidir. 6. Râvi mânâ ile rivayet ettiğinde hadisi okuduktan hemen sonra “ev kemâ kâle” (yahut dediği gibi), “ev nahve hâzâ” (yahut buna benzer), “ev karîben minhû” (yahut buna yakın) gibi ifadeler kullanmalıdır. 7. Rivayet esnasında hadisi ihtisar etmek hadis âlimlerinin bir kısmına göre câiz değildir. İhtisara gidilecekse asıldan uzaklaşmama konusunda çok dikkatli davranılmalıdır. 8. Râvi bir hadisi iki veya daha fazla tarikten rivayet ettiğinde mânâ aynı olduğu halde lafızlar arasında farklılık varsa rivayetleri tek isnadda birleştirerek birinin lafızıyla nakletmelidir. Bu durumda senede, “ahberanâ fülânün ve’l-lafzu li-fülânin” (falan bize haber verdi, ifade ise falana aittir) veya “hâzâ lafzu fülânin” (bu falanın ifadesidir) gibi lafızlar ilâve edilmelidir. 9. Râvi rivayet ettiği hadisin senedindeki ricâlin neseplerine açıklayıcı mâhiyette ilâve yapabilir, ancak yaptığı ilâveye bir şekilde işaret etmesi gerekir. 10. Ehil olmayanların kitaplara müda-

halesine yol açacağı için hadisin sened veya metninde bir kelime ya da cümle düş-tüğünde râvinin bunu ilâve etmesi doğru değildir. Yapılacak ilâve ilgili yere işaret etmek suretiyle metin dışında yapılmalıdır. 11. Hemmâm b. Münebbih'in Ebû Hüreyre'den naklettiği hadisleri ihtiva eden ve tek isnadla rivayet edilen nüsha gibi birçok hadisi içeren kitapları rivayet ederken râvinin her bir hadiste isnadı tekrarlaması uygun olur. Bununla birlikte nüshanın ilk hadisinin başında isnadı zikretmesinin yeterli olacağını söyleyenler de vardır. Ancak bu şekilde rivayette her hadisten sonra "ve bi'l-isnâd" (aynı senedle) yahut "ve bihî" (bu senedle) şeklinde bir ifade kullanılması gerekir. 12. Râvinin bir hadisi rivayet ederken bilinenin aksine önce hadisin metnini, sonra senedini zikretmesi câizdir. 13. Râvi rivayeti hocasından müzakere gibi zayıf bir rivayet yoluyla almışsa edâ esnasında bunu söylemesi gerekir; kasten veya unutarak söylemezse tedlîs yaptığına hükmedilir. 14. Râvi hadisin bir kısmını bir hocadan, bir kısmını başka bir hocadan rivayet etmişse her iki hocasına isnat etmek şartıyla hadisleri birleştirip rivayet edebilir (İbnü's-Salâh, s. 208-236; Uğur, s. 327-329).

Başlangıçtan hadislerin kitaplarda toplanmasına kadar geçen zaman içinde rivayet iki şekilde gerçekleşmiştir. A) Lafız ile Rivayet. Birçok sahâbî, hadislerin Resûl-i Ekrem'den işitildiği biçimde lafzan rivayet edilmesi gerektiği görüşündeydi. Hz. Ömer bu hususa değindiği bir konuşmasında, "Kim bir hadis duyar da onu duyduğu şekilde naklederse kurtulur" demiş (Râmhürmüzî, s. 538), Zeyd b. Erkam da lafızları aynen korunmadığı zaman hadisleri rivayet etmenin zor ve sorumluluk gerektiren bir iş olduğunu belirtmiştir (Hattîb el-Bağdâdî, s. 205). Bu konudaki hassasiyetiyle tanınan Abdullah b. Ömer, "Münâfık iki koyun sürüsü arasında kalan şaşkın koyuna benzer" hadisini (Müslim, "Şifâtü'l-münâfîkin", 17) anlamı bozmayacak şekilde kelime değişikliği yaparak rivayet eden birini görünce, "Resûlullah'a karşı yalan söyleme!" diyerek onu uyarılmış (Hattîb el-Bağdâdî, s. 208), İslâm'ın beş şartını sayan birine hadisin lafızlarında yer değişikliği yaptığı için müdahale etmiş ve hadisin Resûlullah'tan duyulduğu şekilde rivayet edilmesi gerektiğini söylemiştir (a.g.e., s. 210). Tâbiîn ve tebeu't-tâbiîn dönemlerinde birçok âlim bu hususa riayet etmiş olmakla birlikte hadis âlimleri arasında mâna ile rivayetin câiz olup olmadığı konusu tartışılmaya başlanmıştır. Tâ-

vûs b. Keysân, Kâsım b. Muhammed, İbn Sîrîn, İbn Cüreyc, Abdurrahman b. Mehdî, Recâ b. Hayve ve Mâlik b. Enes gibi âlimler hadis ilmiyle ilgilenenlerin Arap dilinin özelliklerini iyi bilmesi ve duydukları hadislerin lafızlarını aynen koruyarak rivayet etmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu görüşü benimseyenlerin dayandığı deliller Hz. Peygamber'in, "Sözümü dinleyip iyice anladıktan sonra işittiği gibi başkalarına ulaştırın kişinin Allah yüzünü ağartsın" meâlindeki hadisinde geçen (Müsned, I, 437; Ebû Dâvûd, "İlim", 10) "işittiği gibi" ifadesiyle yine Resûl-i Ekrem'in sahâbeden Berâ b. Âzib'e yatacağı sırada okuması için öğrettiği duada geçen "nebiyyike" yerine Berâ'nın "resûlike" kelimesini söylemesi üzerine, "Öyle değil, nebiyyike del" şeklindeki uyarısıdır (Buhârî, "Vuđû", 75; Müslim, "Zikir", 56). Bunun dışında mâna ile rivayetin Araplar'ın en fasih olan Hz. Peygamber'in hadislerinde mevcut anlam derinliğini bozacağı, her tabakada yapılan değişikliklerle son râvide sözün Resûlullah'a ait olmaktan çıkacağı gibi deliller de öne sürülmüştür (bunlara verilen cevaplar için bk. Ali Abdülfettâh Ali Hasan, s. 221-225).

B) Mâna ile Rivayet. Mâna ile rivayet başlıca üç şekilde olur. 1. Lafzî eş anlamıyla değiştirerek rivayet etmek. "Kaade" (oturdu) yerine "celese", "alime" (bildi) yerine "arefe" kelimelerini koymak suretiyle rivayet gibi. Bunun câiz olduğu konusunda ihtilâf yoktur. 2. Hadisteki bir lafız yerine aynı mânayı karşıladığı zannedilen, ancak tam olarak aynı mânaya gelmeyen bir kelime getirerek rivayet etmek. Bu durumda mâna bozulacağından böyle bir rivayet câiz değildir. 3. Hadisin mânasını iyice kavradığına inanan râvinin metinde geçen bazı sözlerin yerine eş anlamlılarını değil aynı mânayı verebilecek farklı lafızlar ve ifadeler kullanarak rivayet etmesi. Bu şekildeki rivayet âlimler arasında tartışmalı olup sahâbeden Huzeyfe b. Yemân, Ali b. Ebû Tâlib, Ebû Hüreyre, Hz. Âişe, Ebû Saîd el-Hudrî, Abdullah b. Abbas, Vâsile b. Eska' ve Enes b. Mâlik; tâbiîn neslinin büyüklerinden Nehâî, Şa'bî, Mücâhid b. Cebr, İkrime el-Berberî, Hasan-ı Basrî, Zührî ve Amr b. Dînâr; sonrakilere Vekî' b. Cer-râh, Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Süfyân b. Uyeyne, Ebû Zür'a er-Râzî ve daha birçok âlim bu tür rivayeti câiz görmüştür. Vâsile b. Eska', ashâbın aynı hadisi Hz. Peygamber'den farklı lafızlarla bazan birkaç defa duyduğunu, bu tür hadislerin mâna ile rivayet edilebileceğini söylemiştir (a.g.e., s. 213). Hasan-ı Basrî, "Anlamı doğru olduk-

tan sonra mâna ile rivayette bir sakınca yoktur" demiş (İbn Abdülber en-Nemerî, I, 96), Yahyâ b. Saîd el-Kattân da, "Dünyada Allah'ın kitabından daha değerli bir şey yokken onda bile yedi vecihle okumaya müsaade edilmiştir, işi zorlaştırmayınız" diyerek mâna ile rivayeti savunmuştur (Cemâleddin el-Kâsımî, s. 230).

Mâna ile rivayetin câiz olduğunu söyleyen âlimler nakle dayanan yukarıdaki görüşlerini ayrıca şu akli delillerle teyit etmişlerdir: 1. Abdullah b. Mes'ûd ile diğer bazı sahâbîlerin, Hz. Peygamber'in bir hadisini naklettikten sonra "kezâ" (bu şekilde), "ev nahvehû" (yahut buna benzer şekilde), "ev karîben minhû" (yahut buna yakın lafızla) gibi ifadeler kullanmaları hadisin sözlerini hatırlayamadıklarını ve mâna ile rivayet ettiklerini gösterir. Yine birçok sahâbînin, "Resûl-i Ekrem bize şunu emretti, şunu yasakladı" şeklindeki sözleri onun söylediklerinin tekrarı değil mâna ile rivayettir. 2. Aynı mecliste oturup Hz. Peygamber'den duydukları bir kıssayı değişik sözlerle rivayet eden sahâbîlerin birbirini uyarılması hadisleri mâna ile rivayette bir sakınca görmediklerini gösterir. 3. Sahâbîlerin Resûlullah'la birlikte bulduklarında ondan işittiklerini hemen yazmadıkları ve ezberlemek için tekrar etmedikleri bilinmektedir. Bu ise onların öğrendikleri hadisleri aradan yıllar geçtikten sonra rivayet ederken çok defa Hz. Peygamber'den duydukları lafızları değil bunların mânasını aktardıklarını göstermektedir. 4. Bir sözde asıl olan mânadır. Söz mânayı bildiren bir vasıttan ibaret olduğuna göre asıl mânayı veren bir söz yerine aynı mânaya gelen başka bir sözün konulması sakıncalı olmamalıdır. 5. Şayet hadislerin lafzan rivayet edilmesi gerekli olsaydı Hz. Peygamber Kur'an'ı yazdırır gibi onları da yazdırırdı. 6. Tâbiîn ve tebeu't-tâbiîn dönemlerinde Arap asıllı olmadıkları için Arap dilinin ifade özelliklerini tam anlamıyla bilemeyen birçok hadis âlimi yetmişmiştir. Bunların rivayet ettikleri hadislerde pek çok i'rab hatası ve şive farklılığından kaynaklanan yanlışlar bulunduğu halde rivayetleri -aralarında hadislerin mâna ile rivayet edilmesini câiz görmeyenlerin de bulunduğu- birçok muhaddis tarafından kabul görmüştür.

Mâna ile rivayeti câiz gören âlimler bu hususta bazı şartları ileri sürmüşlerdir. 1. Hadisi mâna ile rivayet edecek kişi lafızların mânalarını iyi bilmelidir. 2. Değiştirilen lafızların yerine eş anlamlıları kullanılmalıdır. 3. Hz. Peygamber tarafından öğretilen ve lafızla ibadet edilen hadisler-

de mâna ile rivayet câiz değildir; ezan ile Tahiyat duasının lafızları gibi. 4. Allah'ın sıfatlarından bahseden hadislerde olduğu gibi müteşâbih kelimelerin farklı lafızlarla ifade edilmesi câiz değildir. 5. Kısa ve özlü anlam içeren cevâmîu'l-kelim türü hadislerde değişiklik yapılamaz. 6. Hadisin aslı râvinin ezberinde ise mâna ile rivayette bulunması câiz olmaz. 7. Mânası kapalı olan ve birkaç mânaya gelen hadisi lafızla rivayet etmek şarttır. 8. Bazı muhaddisler göre mevkûf ve maktû' mâna ile rivayet edilebilir, merfû' ise rivayet edilemez (Çakan, s. 67). Hadisler tesbit edilip kitaplara geçtikten sonra mâna ile rivayeti gerektiren hususlar ortadan kalktığı için artık kitapların esas alınıp mâna ile rivayetin terkedilmesi gerekir.

Rivayet konusuna geniş yer veren en önemli çalışmalar İbn Abdülber en-Nemerî, Hatîb el-Bağdâdî ve Kâdî İyâz tarafından yapılmıştır (bk. bibl.). İbnü'l-Cezerî'nin *el-Hidâye fî 'ilmi'r-rivâye* (*el-Bidâye fî me'âlimi'r-rivâye*) adlı eserini Şemseddin es-Sehâvî *el-Gâye fî şerhi'l-Hidâye fî 'ilmi'r-rivâye* adıyla şerhetmiş ve her iki çalışma birlikte yayımlanmıştır (nşr. M. Seyyidî Muhammed Emîn, I-II, Medine 2002). Günümüzde Nevzat Aşik *Sahâbe ve Hadis Rivayeti* (İzmir 1981), Ali Abdülfettâh Ali Hasan *el-Hadîşü'n-nebevî ve rivâyetüh* (Mansûre 1410/1990), Recep Şentürk *Toplumsal Hafıza Hadis Rivayet Ağı 610-1505* (trc. M. Fatih Serenli, İstanbul 2004) isimli çalışmalarında rivayet konusunu ele almış, Zâhid Şah Muhammed İsmâil *er-Rivâye fî'l-İslâm 'inde'l-muhaddîşin* (1398/1978, Ümmülkurâ Üniversitesi) ve Nihat Yatkın *Hadislerin Mâna ile Rivayeti ve Neticeleri* (1992, Erzurum AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü) adıyla yüksek lisans tezi hazırlamışlardır. Genel olarak hadis rivayeti hakkında Zakir Kadiri'nin (Ugan) "Dini ve Gayri-Dini Rivâyetler" (*DİFM*, IV [1926], s. 132-210), Ali Toksarı'nın "Nisab Açısından Rivayet-Şehadet Farkı" (*EÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. I [1983], s. 231-248), Ahmet Demirci'nin "Rivayet Formülleri" (*a.g.e.*, sy. 3 [1986], s. 139-194) ve M. J. Kister'in "Some Notes on the Transmission of Hadith" (*Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, XXII [1998], s. 127-162) isimli makaleleri; mâna ile rivayet konusunda Emîn Muhammed el-Kudât'ın "Hüküm rivâyeti'l-hadîş bi'l-ma'nâ" (*Dirâsât*, XI/3 [Amman 1984], s. 9-23), Selman Başaran'ın "Hadislerin Lafız ve Mana Olarak Rivayeti Meselesi" (*ÜÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, III/3 [1991], s. 51-64) ve "Hadislerde Mâna Ri-

vayetin Sonuçları" (*a.g.e.*, III/3 [1991], s. 65-76), Enbiya Yıldırım'ın "Hadislerin Mânayla Rivayeti" (*Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. I [1996], s. 279-314), Abdürrezzâk b. Halife eş-Şaycî ile es-Seyyid Muhammed es-Seyyid Nûh'un "Menâhicü'l-muhaddîşin fî rivâyeti'l-hadîş bi'l-ma'nâ" (*Mecelletü's-Şer'ia ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye*, sy. 34 [Küveyt 1418/1998], s. 15-85) ve Muhammed Hâlid Mansûr'un "Hüküm rivâyeti'l-hadîş bi'l-ma'nâ 'inde'l-uşûliyyîn" (*Dirâsât*, XXIX/1 [Amman 1423/2002], s. 213-230) başlıklı çalışmaları da burada zikredilmelidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 437; V, 382, 389, 392; Râmhürmüzî, *el-Muhaddîşü'l-fâsil* (nşr. M. Accâc el-Hatîb), Beyrut 1391/1971, s. 538; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye* (nşr. Ahmed Ömer Hâşim), Beyrut 1406/1986, s. 203-264; İbn Abdülber en-Nemerî, *Câmi'u beyânî'l-İlm* (nşr. Abdurrahman M. Osman), Kahire 1388/1968, I, 94-98; Kâdî İyâz, *el-İlmâc* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Kahire 1389/1970, s. 174-182; Fahreddin er-Râzî, *el-Mağşûl* (nşr. Tâhâ Câbir Feyyâz el-Alvânî), Riyad 1400/1980, I, 667-676; İbnü's-Salâh, *Ülümü'l-hadîş* (nşr. Nûreddin İtr), Dimaşk 1406/1986, s. 208-236; Cemâleddin el-Kâsimî, *Kavâ'idü't-tahdîş* (nşr. M. Behcet el-Baytâr), Beyrut 1407/1987, s. 229-233; Tâhir el-Cezâirî, *Tevcihü'n-nazar*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), s. 298-344; *Tecrid Tercemesi*, Mukaddime, I, 450-468; M. Hasan eş-Şelebî, *Delîlür-resâ'ili'l-câmi'iyye fî Külliyyeti's-şer'ia ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye bi-Câmi'ati Ümmi'l-kurâ*, Dimaşk 1403/1983, s. 170-171; Hüseyin el-Hâc Hasan, *Naqdü'l-hadîş fî 'ilmi'r-rivâye ve 'ilmi'd-dirâye*, Beyrut 1405/1985, I, 153-168, 195-218, 269-288, 309-325; M. Lokman es-Selefi, *İhtimâmü'l-muhaddîşin bi-naqdi'l-hadîş*, Riyad 1408/1987, s. 272-282, 337-340; Ali Abdülfettâh Ali Hasan, *el-Hadîşü'n-nebevî ve rivâyetüh*, Mansûre 1410/1990, s. 77-129, 203-225; Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992, s. 322-331; İbrâhim b. Ali Âlü Küleyb, *Mühimmâtü 'ulümü'l-hadîş*, Riyad 1419/1998, s. 229-260; İsmail L. Çakan, *Hadis Usûlü*, İstanbul 2006, s. 47-73; S. Leder, "Riwâya", *ELP* (İng.), VIII, 545-547.

MEHMET EFENDİOĞLU

RİVÂYETÜ'L-AKRÂN

(bk. MÜDEBBEC).

RİYA

(الرياء)

Allah için yapılması gereken amel ve ibadeti

kullara gösteriş olsun diye yapma anlamında ahlâk terimi.

Sözlükte "görmek" anlamındaki re'y kökünden türeyen riyâ (riâ'), hadislerde ve ahlâka dair eserlerde -süm'a (şöhret peşinde olma) kelimesiyle birlikte- "say-

gınlık kazanma, çıkar sağlama gibi dünyevî amaçlarla kendisinde üstün özellikler bulunduğuna başkalarını inandıracak tarzda davranma" şeklinde açıklanır. Kaynaklarda dünyevî konulardaki riyakârlıklara yer yer değinilse de (meselâ bk. Mu-hâsibî, *er-Ri'âye*, s. 183-184; Gazzâlî, III, 297-299) daha çok ihlâs ve sıdk kavramlarının karştı olan riya üzerinde durulmuştur. Riya, "Allah'tan başkasının hoşnutluğunu kazanma düşüncesiyle amelde ihlâsı terketme" (*et-Ta'rifât*, "riyâ" md.); "Allah'a itaat eder görünerek kulların takdirini kazanmayı isteme" (Gazzâlî, III, 129); "ibadeti Allah'tan başkası için yapma, ibadetleri kullanarak dünyevî çıkar peşinde olma; Allah'ın emrini yerine getirmek maksadıyla değil insanlara gösteriş olsun diye iyilik yapma" (Kurtubî, V, 422; XX, 212); "insanların görmesi ve takdir etmesi için ibadeti açıktan yapma" (İbn Hacer, XXIV, 130) vb. şekillerde tanımlanmıştır.

Kur'an-ı Kerim'de riya kavramı üç âyette isim (el-Bakara 2/264; en-Nisâ 4/38; el-Enfâl 8/47), iki âyette fiil (en-Nisâ 4/142; el-Mâûn 107/6) olarak yer almaktadır. İlk iki âyette ibadet niyeti taşımadan, Allah rızasını gözetmeden, sadece gösteriş olsun diye sadaka verenler, üçüncü âyette gösteriş ve şöhret için savaşa katılanlar, diğer ikisinde gösteriş için namaz kılanlar kınanmıştır. Hadislerde hem riya kelimesi hem türevleri geçmektedir. Hz. Peygamber, "Ümmetim için gizli şirk ve şehvetten kaygı duyuyorum" demiş, "Sizden sonra da hâlâ şirk olacak mı?" sorusuna, "Evet, fakat güneşe, aya, taş ve puta tapmak şeklinde olmayacak, insanlar ibadetlerini riya için yapacaklar" cevabını vermiştir (*Müsned*, IV, 124). Bir kutsî hadiste Cenâb-ı Hak, "İşlediği bir amelde benden başkasını bana ortak koşan kişiyi de onun şirkini de reddederim" buyurmuştur (*Müsned*, II, 301, 435; Müslim, "Zühd", 46; İbn Mâce, "Zühd", 21). Resûl-i Ekrem riya'yı "küçük şirk" diye nitelemiş, Allah'ın kıyamet gününde insanlara amellerinin karşılığını verirken gösteriş için ibadet ve hayır yapanlara, "Ey riyakârlar! Dünyada amellerinizi gösteriş olsun diye kimin için yaptysanız gidin onu arayın, bakalım bulabileceğiniz misiniz?" şeklinde hitap ederek onları huzurundan kovacağını bildirmiştir (*Müsned*, V, 428, 429). Diğer bir hadiste, dünyada Allah'ın kendilerine nimetler ih-san ettiği kimselere uhrevî hesap sırasın-da bu nimetlere karşılı ne gibi ameller işlediklerinin sorulacağı, bunlardan bazıla-